

DE HISTORISCHE DIMENSIE VAN *ALL'S WELL THAT ENDS WELL*

Willem SCHRICKX

De eminente Engelse dichter-criticus S.T. Coleridge (1772-1834) kenschetste Shakespeare als "myriad-minded", een epitheton dat met één enkele term de ziel of geest van de dichter-dramaturg op een geniale manier samenvat. Myriad is een ontleening uit het oud-Grieks, waar myriad tienduizend betekent. Elk toneelstuk van Shakespeare is op zijn eigen manier een versmelting van tienduizenden elementen: het is één van de voorname redenen waarom acteurs graag Shakespeare-rollen vervullen (vooral in komedies), want het geeft hen de gelegenheid de inspirerende kracht van de taal van op de planken te brengen en de heel bijzondere dynamiek van het gesproken woord tot leven te brengen.

Het is praktisch zeker dat *All's Well That Ends Well* (*Eind Goed, Al Goed*) in de laatste maanden van 1604 (sept. tot jan. 1605) werd geschreven.¹ Wat opvalt is dat *All's Well* het enige stuk is waarvan contemporaine bronnen geen gewag maken, wat wel het geval is voor *Hamlet*, *Othello* en *Measure for Measure*. *Hamlet* werd in 1605 en *Othello* in 1618 gedrukt, maar zowel *All's Well* als *Measure* vinden we eerst in de Folio-uitgave van 1623 terug.² De belangrijkste politieke gebeurtenis van het jaar 1604 was de Conferentie van Somerset House, waarvan de laatste plechtige zitting paats had op 19/29 augustus.³ In de geschiedenis van België staat de Somerset House Conferentie bekend als het Verdrag van Londen.⁴

Tot op heden hebben de Shakespeare-kenners zich onvoldoende gerealiseerd dat *All's Well* een stuk is dat duidelijk bepaalde aspecten van de politieke veranderingen weerspiegelt, die zich sedert de troonsbestijging van Jakob I hadden voorgedaan. Na de dood van Koningin Elisabeth op 24 maart 1603 besteeg Jakob I de troon en onmiddellijk veranderde de politieke koers. Jakob I beschouwde zichzelf als een Rex Pacificus, een vredelievende of vredebrengende koning, en één van zijn hoofdthema's na 1603 was dat hij Albert van Oostenrijk als zijn duurbaarste vriend beschouwde. Aartshertog Albert was in 1598 in het huwelijk getreden met Isabella-Clara-Eugenia, dochter van Philips II, koning van Spanje (die in 1598 overleed). Welnu in de tweede scène van het eerste bedrijf van *All's Well* verschijnt de koning van Frankrijk met brieven in zijn hand en Shakespeare laat de koning de volgende woorden uitspreken (I,ii, 1-17):

Enter the King of France with Letters, and diuers Attendants

King. The *Florentines* and *Senoy*s are by th'eares
 Haue fought with equall fortune, and continue
 A brauing warre.

1. *Lo.G.* So tis reported sir.

King. Nay tis most credible, we heere receiue it,
 A certaintie vouch'd from our Cosin *Austria*,
 With caution, that the *Florentine* will moue vs
 For speedie ayde: wherein our deerest friend
 Preiudicates the businesse, and would seeme
 To haue vs make deniall.

1. *Lo.G.* His loue and wisdom
 Approu'd so to your Maiesty, may pleade
 For amplest credence.

King. He hath arm'd our answer,
 And *Florence* is deni'de before he comes:
 Yet for our Gentlemen that meane to see
 The *Tuscan* service, freely haue they leaue
 To stand on either part.

In regels 5-7 van de zopas geciteerde passage verwijst de koning naar zijn "dearest friend" "our Cosin Austria", waarmee Shakespeare een toespeling maakt op één van de meest bekende leiders van zijn tijd, nl. Albert van Oostenrijk (1559-1621), die vanuit Brussel een land bestuurde dat we gemakshalve maar Vlaanderen zullen noemen. Dit gebied was omstreeks 1600 reeds tweetalig, want het omvatte steden als Rijsel, Dowaa en Atrecht. De kuststrook was ook langer dan die van het huidige Vlaanderen, want Duinkerke maakte er deel van uit. Alle Shakespeare-commentatoren hebben ten onrechte naar andere personen gezocht waarop Austria (= Oostenrijk) zou kunnen slaan. Maar in zijn eigen tijd, d.w.z. omstreeks 1600, was aartshertog Albert al even bekend als Helmut Kohl en François Mitterrand in onze dagen. Reeds doordat Alberts troepen Oostende meer dan drie jaar belegerden (1601-1604) was zijn naam mondgemeen geworden en hij kwam hernieuwd in de belangstelling doordat zijn gezanten mee het Verdrag van Londen op 19 augustus 1604 ondertekenden.

Na de val van Antwerpen in 1585 hadden de machthebbers in Brussel bij herhaling pogingen aangewend om een afzonderlijke vrede met Engeland te sluiten en toen aartshertog Albert de teugels van het bewind in handen nam, werden afzonderlijke vredesonderhandelingen nog intenser hervat, met name in februari en

maart 1600 in Londen en in mei-juli van hetzelfde jaar in Boulogne. De besprekingen zouden evenwel in een nieuw stadium treden met de troonsbestijging van Jakob I. De Somerset House Conference van 1604 was een verdrag "of Friendship and Amity only" binnen de "bonds of Neutrality" zoals het luidt in een brief van Sir Robert Cecil and Sir Ralph Winwood van 4 juni 1604 (zie Winwood, *Memorials of State*, Londen, 1725, II, 22). Winwood was de geaccrediteerde Engelse gezant in Den Haag en Cecil was de staatssecretaris van Jakob I.

Neutraliteit betekende in de ogen van koning Jakob onder meer dat aan zijn onderdanen volledige vrijheid werd gelaten op het stuk van hun participatie in de krijgsverrichtingen in de Nederlanden, bij zoverre dat Jakob expliciet stelde dat hij er geen bezwaar in zag dat Engelse soldaten en edellieden, die vóór 1603 overwegend aan de zijde van Maurits van Nassau hadden gestreden, nu naar eigen goeddunken eventueel konden partij kiezen voor aartshertog Albert. De houding van de Engelsen vinden we bondig en karakteristiek samengevat in een passage uit een brief die Sir Ralph Winwood aan Sir Robert Cecil schreef vanuit Middelburg op 12 september 1604, dus nadat Jakob met Brussel en Spanje vrede had gesloten. Winwood deelde daar mee dat de volgelingen van het Spaanse gezantschap bij hun terugkeer uit Londen rapporteerden dat koningin Anna, de gemalin van Jakob, volledig aan de zijde van de Spanjaarden stond, dat de koning onverschillig was terwijl de Raad van ministers en het koninkrijk zelf openlijke vijanden waren (*Memorials*, II, 31: "that the Queen was wholly theirs, the King indifferent, the Council and the Realm professed Enemies").

Deze houding van Jakob I vinden we terug op het einde van de boven geciteerde passage uit *All's Well*, waar het luidt dat de "gentlemen" van de koning die in Italië willen strijden, de toelating hebben hetzij in het leger van de Florentijnen, hetzij in dat van de Siennezen dienst te nemen (zie ook regel 1 waar de Florentijnen maar voortgaan met vechten zoals de Siennezen, d.w.z. de troepen onder Maurits van Nassau en de Spanjaarden onder Spinola hebben de strijd nog steeds niet opgegeven). Deze gedachtengang van Shakespeare wordt bevestigd door het volgende extract uit de contemporaine correspondentie (brief van Cecil aan Winwood van 3.10.1603, zie *Memorials*, II, 6).

In the mean time, the Count [i.e. de Graaf van Arenberg, gezant van Albert] hath much laboured, by his Majesty here, to have had a Stay made of the new Levyes in Scotland, which the Lord of Bucklugh hath undertaken for the States, by permission only from his majesty; but he hath laboured in vaine, and must be content with this Answer, that the Lord of Bucklugh doth it not by any commission at all from his Majesty, but meerly at the State's Costs and Hazard;

with whom the King being in a Confederacy, he could not deny them so smal a Courtesy, no more then he hath done hertofore, without breach of the Archduke's Friendship; and would likewise permit the same Liberty to them, if the Archduke will make tryall to take up some men there for their service.

Reeds in 1988 (zie voetnoot 1) had ik gesuggereerd dat met *Austria* in *All's Well* aartshertog Albert van Oostenrijk werd bedoeld, maar in 1990 vonden we in het Algemeen Rijksarchief te Brussel een Latijnse brief van Jakob I, gedateerd 3 april 1603 vanuit Edinburg, waarin de koning verschillende malen te kennen gaf dat hij Albert als zijn duurbaarste vriend beschouwde (*charissimus amicus*). Deze Latijnse brief⁵ vindt men in *Audience*, dossier 366, fol. 110 en is totnogtoe onbekend gebleven. De man die deze brief van Brussel bracht was Nicholas Scorza, een gezant van Albert. Scorza was op 15/25 maart 1603 van de kleine haven van Saint-Valery-sur-Somme vertrokken en kwam negen dagen later in Schotland aan. Het zou nog twee dagen duren vóór Jakob VI van Schotland het overlijden van koningin Elizabeth zou vernemen⁶. De Latijnse brief was in het jaar 1603 algemeen bekend, zowel in de Nederlanden als in Engeland, want de Infanta, echtgenote van Albert, toonde hem aan iedereen.

In de brief verklaart Jakob dat het aantal soldaten dat nu het Kanaal oversteekt zeer klein is, waarmee hij zich bij Albert excuseert voor het feit dat Elizabeth veel meer dan hij bij de Nederlandse oorlogen betrokken was en dit vooral tijdens de periode van het beleg van Oostende (het werd sedert juni 1601 gedurende meer dan drie jaar belegerd door de troepen van Albert). Verder zegt Jakob dat vriendschap meer dan ooit nodig is, want het strekt tot hun beider voordeel (*maiori utriusque emolumento*). Nu dat Elizabeth niet meer tot de levenden behoorde kon Jakob de "Hollanders" meer uit de hoogte behandelen. Verder is nog belangrijk dat Jakob zegt dat tot hun beider voordeel Elizabeth overleden is, want de wetten van de overerving (*hereditatis jure*) en Elizabeths wilsbesluit hebben het nu mogelijk gemaakt dat hij de Engelse troon kan bestijgen. Wat in de hier behandelde brief gezegd wordt, is duidelijk weerspiegeld in de bekende passage over "higher Italy" en "the fall of the last Monarchy" in *All's Well*, II, i:

*Enter the King with diuers yong Lords taking leau for
the Florentine warre: Count, Rosse and
Parolles. Florish Cornets.*

King. Farewell yong Lords, these warlike principles
Doe not throw from you, and you my Lords farewell:
Share the aduice betwixt you, if both gaine, all

The guift doth stretch it selfe as tis recei'ud,
And is enough for both.

Lord. G. 'Tis our hope sir,
After well entred souldiers, to returne
And finde your grace in health.

King. No, no, it cannot be; and yet my heart
Will not confesse he owes the mallady
That doth my life besiege; farwell yong Lords,
Whether I liue or die, be you the sonnes
Of worthy Frenchmen: let higher Italy
(Those bated that inherit but the fall
Of the last Monarchy) see that you come
Not to wooe honour, but to wed it, when
The brauest questant shrinkes: finde what you seeke,
That fame may cry you loud: I say farewell.

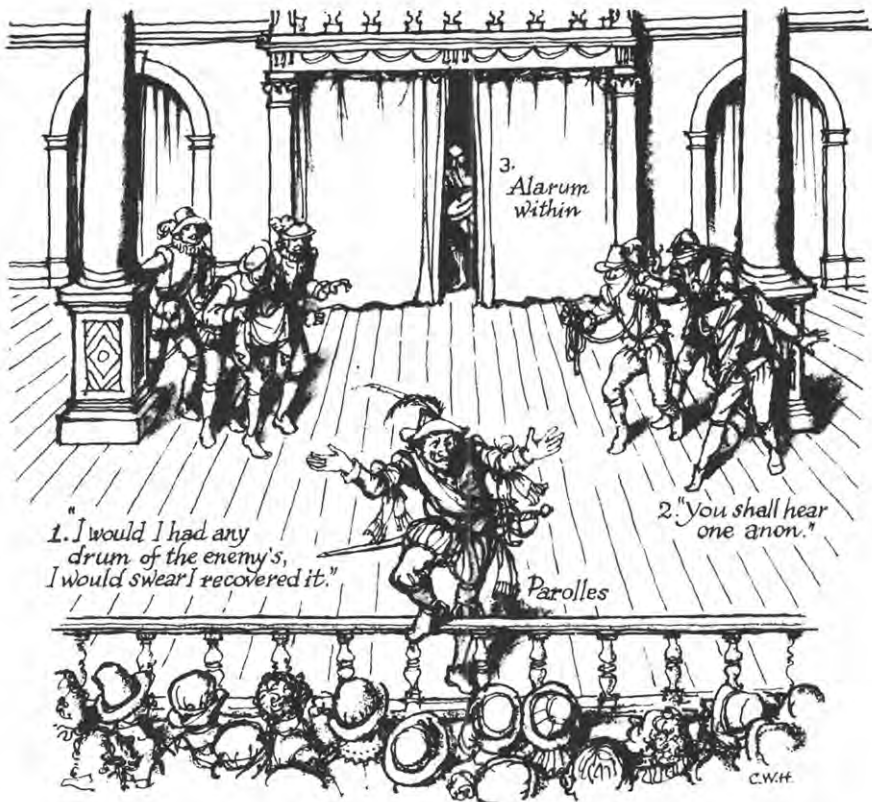
In de Nederlandse vertaling van Willy Courteaux luidt dit:

Koning. Heren, vaarwel; en schud die krijgsmansgeest
Niet van u af; u ook, heren, vaarwel; verdeel
Mijn raad onder elkaar; neemt elk zijn part,
Dan wordt elk deel zo groot als het geheel,
En dat volstaat voor allen.

Eerste edelman. Wij hopen, heer,
Als flink geschoolde krijgslui weer te keren
En u gezond en wel terug te vinden.

Koning. Nee, nee, dat kan niet zijn; en toch, mijn hart
Ontkent nog steeds dat het een ziekte bergt
Die mijn bestaan bedreigt. Vaarwel, mijn vrienden.
En of ik leef of sterf, wees gij de zoons
Van waard'ge Fransen; toon het groot Italië -
Tot schand van hen die van het oude rijk
Slechts de teloorgang erfden - dat ge komt,
Niet om de eer het hof te maken, maar
Om haar te trouwen; en al aarzelt zelfs
De koenste vrijer, ruk gij op naar 't doel,
Zodat de faam u prijst. Nogmaals vaarwel.

Alle vertalers van de zopas geciteerde passage hebben zich genoopt gezien de tekst niet op de voet te volgen. "Higher Italy" (r.12) wordt door Courteaux als "groot

*Parolles in de val. Reconstructie van Bedrijf IV,
Scène 1 uit All's Well that Ends Well door C. Walter Hodges.
Ontleend aan de editie van het stuk in de New Cambridge Shakespeare
door Russell Fraser*

Italië" vertaald, terwijl de onvolprezen en nog steeds gezaghebbende oude vertaling van A.W. Schlegel en L. Tieck "das obere Welschland" heeft. Ook de Franse vertalers hebben hier grote moeilijkheden ondervonden. Het woord "bated" (r.13) schept eveneens problemen, maar zoals we zullen zien, had de grote 18de eeuwse criticus Samuel Johnson het bij het rechte eind wanneer hij als synoniemen "tot wanhoop gebracht" of "gedepriimeerd" voorstelde. Inderdaad, zoals Shakespeare doorheen *All's Well That Ends Well* de parallelle Italië-de Nederlanden volhoudt, betekent "higher Italy" zoveel als "Toscanië", de noordelijke Nederlanden van zijn tijd. De "Hollanders" erfden *slechts* de val van de laatste monarchie, en niet het oude rijk zoals bij Courteaux, d.w.z. de dood van koningin Elizabeth (een echte monarch, want niet gehuwd zoals haar opvolger Jakob I) heeft de medestrijders van Maurits van Nassau beroofd van hun voornaamste steun bij het Engelse hof. De commentatoren hebben voor "the last Monarchy" volledig ten onrechte hun licht gaan opsteken in de bijbel en de uitdrukking in verband gebracht met de doctrine van de vier monarchieën, een opvatting die teruggaat op het boek *Daniel*, II, 31 volg.

Het is merkwaardig dat in een latere passage van zijn toneelstuk Shakespeare opnieuw het woord "higher" gebruikt, terwijl bovendien de Vrede van Londen expliciet wordt vermeld. We mogen wel niet te veel nadruk leggen op het gebruik van het onbepaald lidwoord in de nu volgende tekst, maar is het zuiver toeval dat Shakespeare spreekt van "a peace" en niet "the peace" zoals zijn vertalers? Graaf Rossillon in het citaat dat nu volgt is Bertram in *All's Well* en is zopas door de hertog van Florence (= Maurits van Nassau) tot cavaleriegeneraal bevorderd (IV, iii, 40 volg. in *All's Well*). Het is een gesprek tussen twee kapiteins die "these Warres" bespreken en zich afvragen wat Bertram nu gaat doen.

Cap. G. In the meane time, what heare you of these Warres?

Cap. E. I heare there is an ouerture of peace.

Cap. G. Nay, I assure you a peace concluded.

Cap. E. What will Count *Rossillion* do then? Will he trauaile higher, or returne againe into France?

Cap. G. I perceiue by this demand, you are not altogether of his councill.

Cap. E. Let it be forbid sir, so should I bee a great deale of his act.

Tweede edelman. Vertel me intussen wat u over de oorlog hebt gehoord.

Eerste edelman. Het schijnt dat er vredesvoorstellen gedaan worden.

Tweede edelman. Nee, de vrede is al gesloten.

Eerste edelman. Wat zal graaf *Rossillon* dan doen? Zal hij verder trekken of naar Frankrijk terugkeren?

Tweede edelman. Uit die vraag maak ik op dat u niet in zijn raad zetelt.

Eerste edelman. God behoeve me daarvoor, dan zou ik ook deel hebben aan zijn raadsbesluiten.

De interpretatie van "travel higher" (verder trekken in de vertaling!) is weer vrij eenvoudig. Nu de Vrede van Londen tussen Jakob I en aartshertog Albert op 19 augustus 1604 werd afgesloten, staat de cavaleriegeneraal voor een dilemma: zal hij "hoger" reizen naar de hertog van Florence (Maurits van Nassau) en zijn opperbevelhebber verder dienen of de strijd staken en besluiten naar Engeland (in *All's Well* = Frankrijk) terug te keren? Met andere woorden, voor de kapiteins van die dagen was de Vrede van Londen maar "a peace", want de Noordnederlandse onderhandelaars waren er niet bij betrokken en de oorlog met Spanje ging voor hen verder. Terloops wens ik even aan te stippen dat moderne uitgevers geen recht doen wedervaren aan de oorspronkelijke tekst van de Folio-uitgave op het stuk van de voorvoegsels die worden gebruikt voor de sprekende personen. Een kapitein is niet noodzakelijk een edelman terwijl het toch meer dan duidelijk is dat hier militairen aan het woord zijn.

In een artikel gewijd aan de datering van *Measure for Measure* (*Maat voor Maat*) verschenen in *Shakespeare Quarterly*, Vol. X (1959), heeft J.W. Lever erop gewezen dat het begin van het tweede toneel van het eerste bedrijf van dat stuk zinspeelt op de vredesonderhandelingen die sedert mei 1604 bezig waren en, verder, dat de censuur niet kon toestaan dat op het toneel deze onderhandelingen openlijk zouden behandeld worden. J.W. Lever vermeldt ook een passage in de contemporaine diplomatieke briefwisseling, die voor ons van belang is omdat ze verwijst naar koningin Anna, die de zaak van de Spanjaarden bijzonder gunstig gezind was. Op 7 juni 1604 schreef Christophe de Harlay, graaf van Beaumont, de Franse ambassadeur in Londen, aan Villeroy in Parijs over de vredesbetrachtingen van Jakob I.

mais le vous supplie considerez par pitié quel est et doit estre l'estat et la condition d'un Prince qui est déchiré publiquement en chaire par les prescheurs, représenté aux comedies de la ville que la Reyne va voir exprez pour s'en rire, mesprisé et desobey ... Iugez si la paix d'Espagne comme l'on dit ne sera pas le dernier sacrement de sa ruine Inevitable.

(Vert.) maar ik bid u uit medelijden te overwegen wat de staat en de omstandigheden zijn van een Prins die in het openbaar aan stukken gereten wordt door de predikers, en die in de komedies in de stad ten tonele wordt gevoerd, misprezen en niet gehoorzaamd, komedies die de Koningin opzettelijk gaat zien om zich erin te verkneukelen ... Oordeel of de vrede met Spanje, zoals men zegt, niet het laatste sakrament van zijn onvermijdelijke ondergang zal zijn.

De Beaumont, de Franse gezant, en Noël de Caron, de gezant van de Staten, waren natuurlijk ten zeerste verstoord omdat ze er maar niet in slaagden Engeland verder oorlog te doen voeren met Spanje. Van koningin Anna weten we reeds dat ze zeer pro-Spaans was, maar bovendien was ze zeer geïnteresseerd in het toneel, terwijl haar passie voor het typisch Engelse genre van het maskerspel (*the masque*) algemeen bekend was en is. Er moet dus wel enige grond zijn in de geruchten dat er een komedie was waarin een koning zo werd voorgesteld dat ze de lachlust van koningin Anna opwekte. De komedie waarop de Franse gezant een toespeling maakte was waarschijnlijk *Measure for Measure*, waarvan de Hertog in vele opzichten geleek op Jakob I.

Maar in *All's Well That Ends Well* moet koningin Anna nog meer geïnteresseerd geweest zijn. Niet alleen was de politieke situatie van de Nederlanden en de houding van Jakob I er duidelijk in herkenbaar, maar als belangrijkste vrouwelijke tegen­speler van de koning was er Helena, die haar doel onder meer tracht te bereiken door een pelgrimstocht te ondernemen naar Santiago de Compostela, de bekende bedevaartplaats in Spanje, waar de apostel Jakob wordt vereerd. Er zijn niet minder dan vier passages in *All's Well* waarin wordt gezegd dat Helena als een pelgrim van Sint-Jakob rondzwerft (III, iv, 4; v, 37 en v, 98 en IV, iii, 58 volg.). Nu was de apostel Jakob ook de grote patroonheilige van Spanje, terwijl koning Jakob het best geplaatst was om de Spaanse belangen te dienen. Zelf had hij ook de dag van zijn kroning vastgelegd op 25 juli 1603, omdat 25 juli de dag was waarop de kristenen en vooral de Spanjaarden Sint Jakob celebreeerden. Van Spaanse soldaten uit die dagen wordt trouwens bericht dat ze die dag speciaal voor bepaalde krijgs­verrichtingen uitkozen, opdat ze zouden slagen. *All's Well That Ends Well*, zoals we hier hebben aangetoond, is een stuk dat ontstond in het historisch klimaat van de jaren 1600-1604 en waarvan de compositie na augustus 1604 is te situeren.

Bij haar laatste pelgrimstocht in IV, iii, 58 wordt Helena zelfs na haar gefin­geerde dood in de hemel opgenomen om er als heilige vereerd te worden. Als we daarbij nog in overweging nemen dat *All's Well* het enige Shakespeare-stuk is waarin St.-Jakob van Compostela wordt vermeld en dat Helena's tocht naar Compostela niet vermeld wordt in de bron van het stuk, nl. Boccaccio's *Decamerone*, III, 9 en van Giletta (= Helena in *All's Well*) bij Boccaccio wordt gezegd dat ze beslist heeft "de haar resterende dagen als pelgrim door te brengen om aldus haar ziel te behouden", dan blijkt dat Boccaccio geen specifieke heilige vermeldt. In zijn briefwisseling met zijn secretaris Cecil zei koning Jakob van zijn echtgenote dat ze voor bepaalde hovelingen die haar het hof maakten, als een "she-saint" was. Er was dus een proces van sanctificatie op gang gekomen zowel voor Jakob I als voor zijn echtgenote. Verder herinneren we ons dat de Franse gezant de Beaumont schreef dat

de vrede met Spanje wel het "laatste sacrament" van de ondergang van Jakob zou zijn⁷.

Er zijn nog tal van passages in *All's Well* die naar de historische toestand van het ogenblik verwijzen. Zo zegt men van Parolles in IV, i, 76 dat hij aan zijn geloof moet denken omdat zeventien ponyarden op zijn boezem gericht zijn ("betake thee to thy faith, for seventeen ponyards are at thy bosom"). Dit is een duidelijke toespeling op de zeventien Nederlandse provinciën van *Belgia*, een feit dat overbekend was. Toen Jakob I op 15 maart 1604 zijn intrede in Londen deed, hadden de vreemdelingen in de stad allerlei *tableaux vivants* klaargemaakt om de vorst te verwelkomen. De Nederlanders (de tekst zegt "Dutchmen") hadden een *tableau vivant* waarin zeventien jonge dames de provinciën van *Belgia* voorstelden⁸.

Above which (being the heart of the trophee) was a spacious square romme, left open, silke curtaines drawne before it; which, upon the approch of his Majestie, being put by, Seventeen yong Damsels, all of them sumptuously adorned after their countrey fashion, sate as it were in so many chaires of state, and figuring in their persons the Seventeen Provinces of Belgia, of which every one caried [sic] in a scutchion (excellently pencilde) the armes and coate of one.

In een zeer bekende passage van Edmund Spensers *Faerie Queene*, Bk V, Canto 10, 7 waren de "yong damsels" van 1604 echter *zonen* van "the lady *Belge*":

Her name was *Belge*, who in former age
A Ladie of great wealth had beene,
And mother of a frutefull heritage,
Euen seunteene goodly sonnes.

Keren we nu terug naar de acteurs-auteurs in de historische situatie in het Londen van 1604. De delegatie van het Spaanse hof te Brussel bestond uit de "Vlaming" prins-graaf van Arenberg (1550-1616), een man die in zijn jonge jaren nog de zaak van Noord-Nederland (= Higher Italy) had gediend; en verder nog Louis Verreycken, "audiencier" en Jean Richardot, de president van Alberts Privé-raad. Deze drie gezanten kenden natuurlijk geen of bitter weinig Engels, zodat tijdens de echte onderhandelingen het Latijn werd gebruikt. De delegatie uit Madrid gestuurd door Philips III werd geleid door Juan Fernandez de Velasco (*ob.* 1613) die met grote pracht en praal ging ontvangen worden in overeenstemming met al zijn titels: Connétable van Castile, Hertog van Frias, Graaf van Haro, Heer van de steden Villapano en Pedraca de la Sierra, Heer van het huis van Velasco en van de Zeven Infanta's van Lara, groot kamerheer van Philips III, Raad van Staat en Oorlog en

President van Italië⁹. Waarom Velasco president van Italië was, zal later blijken. In zijn gevolg waren er niet minder dan 234 personen, waaronder zeer waarschijnlijk Vlamingen zoals Jan De Schepper, de kleinzoon van Marcus van Vaernewijck. En de acteur-auteur William Shakespeare had natuurlijk ook zijn contacten met de Spanjaarden.

De talrijke Spaanse delegatie werd gelogeerd in het Somerset House, gelegen aan de Strand. Er is nu nog een gebouw dat zo heet maar het is niet het Somerset House van 1604. Het was na het koninklijk paleis de mooiste residentie die aan Velasco en zijn zeer talrijk gevolg ter beschikking kon worden gesteld. De Spanjaarden verbleven er gedurende een 18-tal dagen, van 9 tot 27 aug. 1604. Het merkwaardige is nu dat de acteurs die als "the King's men" door Jakob I werden gepatroneerd, met de opdracht belast waren als dienaars voor de Spaanse gasten op te treden. De rekeningen van de schatkist vermeldde op 9 aug. dat Augustine Phillips en John Heminges (twee acteurs van de King's men) met tien van hun gezellen deze opdracht dienden te vervullen. Hoewel deze rekening de naam Shakespeare niet vermeldde, hebben toch praktisch alle Shakespeare-kenners gemeend dat Shakespeare tot deze tien niet met naam genoemde gezellen behoorde. Eén ding is echter duidelijk, de acteurs waren zich terdege bewust niet alleen van de overweldigende aanwezigheid in Londen van hun "erfvijand" Spanje, maar ook van de aard van de onderhandelingen die in Somerset House aan de gang waren. De voornaamste auteur-acteur van de King's men, William Shakespeare, zou bovendien een komedie schrijven die duidelijk ging inspelen op de historische situatie: *Eind Goed, Al Goed*.

De vraag rijst, tenslotte, of *All's Well* tussen september en december in Londen werd opgevoerd. Het is niet onmogelijk, maar een tastbaar bewijs ontbreekt volledig. Maar dat prins en nog gedurende hun leven door de acteurs op de scène werden voorgesteld is overduidelijk. Zo voerden de King's men tweemaal het stuk *Gowry* op en hiervan werd gezegd dat deze tragedie niet geschikt werd bevonden omdat ze Jakob I ten tonele voerde (brief van 18 december 1604 aan Winwood: zie *Memorials*, II, 41). Een latere brief, van 28 maart 1605, evenens gericht aan Winwood, stelt nog eens opnieuw dat de toneelspelers drama's brachten met sterke contemporaine relevantie; en verder was er een "Book lately published" (het is niet duidelijk waarop "Book" kan slaan) dat handelde over de recente vrede (zie *Memorials*, II, 54):

The players do not forbear to present upon their Stage the whole Course of the present Time, not sparing either King, State or Religion, in so great Absurdity, and with such Liberty, than any would be afraid to hear them. There is a book lately published, but yet not to be had, touching the late Peace, wherein the Author, without Reservation or Respect, discovers the whole Intention, nameth the Complotters, and sheweth the Reasons why it was concluded.

En dan nog dit: een belangrijke reden waarom de zinsneden "the fall of the last Monarchy" en "higher Italy" hier juist verklaard zijn, is de volgende. "The fall of the last Monarchy" slaat op de dood van koningin Elizabeth; hiervoor gaf één commentator (G.K. Hunter in zijn editie van *All's Well*) de volgende verklaring dat "it sounds like a direct reference to the doctrine of the four monarchies or empires, derived from Daniel, II, 31 ff." Deze verklaring lijkt me veel onwaarschijnlijker. Wat "higher Italy" betreft:¹⁰ in de periode van de Spaanse overheersing van Italië, gaande van de Vrede van Cateau-Cambrésis (1559) tot de Verdragen van Utrecht en Rastatt (1713-14) bezat Spanje gans Zuid-Italië, de koninkrijken Sardinië en Sicilië, het hertogdom van Milaan en andere gebieden. De Koning van Spanje was dus hertog van Milaan, een gebied waar Velasco de functie van gouverneur vervulde van nov. 1592 tot maart 1593 en van eind nov. 1593 tot sept. 1601. In deze laatste periode ontmoette Velasco herhaaldelijk aartshertog Albert. Alleen Venetië was volledig onafhankelijk, maar Toscanië met Florence was het ook omdat Ferdinand, de groothertog van Florence (sedert 1587 aan de macht) een onafhankelijke koers vaarde en Hendrik IV, de koning van Frankrijk, volledig steunde in deze Europese politiek. Velasco was de president van Italië omdat hij de raad van Italië voorzat (de *Consejo de Italia*), d.w.z. hij hield zich bezig met de buitengebieden in Italië op het stuk van bestuurlijke, politieke en gerechtelijke aangelegenheden. Dit alles verklaart waarom de Florentijnen in *All's Well's Well*, I, ii, 3 nog steeds een "braving war" voeren met de Siennezen, want deze laatsten waren de vazallen van Spanje. "Braving war" slaat op het fameuze Beleg van Oostende, waaraan slechts op 12/22 sept. 1604 een einde kwam, dus nog meer dan een maand na het einde van de Somerset House Conference.

De hier ondernomen historische analyse van *All's Well* kan nog verder doorgevoerd worden, maar laten we besluiten. Shakespeares bron voor deze komedie was het negende verhaal van de derde dag van Boccaccio's *Decamerone* in de versie van Painter. Maar voor Shakespeare was het een uitzonderlijke gelegenheid om zijn stuk op een zo subtiele manier te bewerken, dat een groot aantal verhulde toespelingen aan de aandacht van zijn lezers gedurende meer dan drie eeuwen zijn ontsnapt. Met Coleridges lof voor Shakespeare zijn we deze bijdrage begonnen. We kunnen dan ook op een gepaste wijze met een citaat van deze dichter eindigen. De wonderbare werking van zijn verbeelding stelde Shakespeare in staat de meest chaotische en diverse elementen op een overtuigende manier te combineren. De kracht van de verbeelding werd door Coleridge pregnant geformuleerd: "The imagination ... the true inward creatrix, instantly out of the chaos of elements or shattered fragments of memory, puts together some form to fit it."¹²

Noten

1. Zie ook mijn artikel "All's Well That Ends Well and Its Historical Relevance" in *Multiple Worlds, Multiple Words*, ed. H. Maes-Jelinek (Luik, 1988), pp. 257-274, waarin vooral de nadruk wordt gelegd op Cyril Tourneur en diens betekenis voor *All's Well*.
2. Voor citaten gebruiken we dan ook het Folio van 1623 in de uitgave van de *Norton Facsimile* bezorgd door Charlton Hinman (1969).
3. De schuine streep tussen de data heeft betrekking op het gebruik van de Oude en de Nieuwe Stijl. In Engeland werd de O.S. nog lang gebruikt, terwijl op het Continent in de meeste gebieden de N.S. werd gebruikt. De datum na de streep is N.S., met een verschil van 10 dagen.
4. Henri Pirenne heeft in zijn uitvoerige *Histoire de Belgique* het Verdrag in enkele regels afgedaan. De enige Belgische historicus die het Verdrag behandelde is J. Cuvelier, "Les préliminaires du Traité de Londres (29 août 1604)", *Revue belge de philologie et d'histoire*, II (1923), 279-304 en 485-508. Voor de Somerset House Conference zie mijn studie, *Foreign Envoys and Travelling Players in the Age of Shakespeare and Jonson* (Gent, 1986).
5. De tekst van deze brief zal worden afgedrukt in *Shakespeare Jahrbuch* (Weimar, 1994) in mijn bijdrage 'All's Well That Ends Well in Its Historical Context'.
6. Voor deze details zie *Foreign Envoys*, p. 67 n. en de gepubliceerde brieven in *Hatfield MSS*, vol. 14 en 15. De lectuur van het daar gepubliceerd materiaal is alleszins de moeite waard.
7. Het woord sacrament komt bij Shakespeare vrij veel voor; ook in *All's Well*, IV, iii, 156, waar het weer in de mond van Parolles wordt gelegd waar hij zegt "I'll take the sacrament on t'. Het is zeer treffend dat de enige Spaanse tekst die voorkomt in Winwood's *Memorials* een document is van Velasco, gedateerd Londen 23 aug./2 sept. 1604, dus 4 dagen na de Somerset House Conference, waarin Velasco het heeft over "reverencia al santissimo Sacramento de la Eucharistia" en dat personen bij een eventueel bezoek aan Spanje er op straat zullen moeten voor knielen (zie *Memorials*, II, 29).
8. Zie *The Progresses of King James the First*, ed. J. Nichols (Londen, 1828), I, 349.
9. Voor deze titels zie S. Schoenbaum, *William Shakespeare. A Documentary Life* (1975), p. 196. Voor Velasco zie mijn *Foreign Envoys*, *passim*.
10. Voor deze informatie dank ik mijn collega Wilfried Brulez.
11. De Spaanse, Engelse en "Vlaamse" vertegenwoordigers die deelnamen aan de Conferentie werden vereeuwigd in twee praktisch identische schilderijen, waarvan er zich één in het Nationaal Zeevaartmuseum bevindt (Londen SE 10 9NE), terwijl men het andere aantreft in de National Portrait Gallery. Alle gezanten, Velasco inclusief, zijn afgebeeld; de enige afwezige is Jakob I zelf. Zoals altijd had hij het te druk met het zich overleveren aan de geneugten van de jacht, een trek van de koning die men duidelijk aantreft in *All's Well*, V, i, 7 waar een "gentle astringer" ten tonele wordt gevoerd. "Astringer" is een eigenaardig woord voor valkenier.
12. Geciteerd in de terecht beroemde studie van John Livingstone Lowes, *The Road to Xanadu* (1ste uitg. 1927, 2de uitg. 1952), p. 56. Zie ook mijn artikel, "Over de werking van de dichterlijke verbeelding", *De Vlaamse Gids* (1954).